

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра музичного мистецтва

Дипломна робота
магістра

Виконавсько-педагогічні аспекти фортепіанної музики композиторів-
імпресіоністів

Виконав: студент II курсу, групи ММ1-М18з
Спеціальності 0.14 Середня освіта
Гуцул Андрій

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРТЕПІАННОЇ МУЗИКИ КОМПОЗИТОРІВ-ІМПРЕСІОНІСТІВ У СУЧАСНІЙ ТЕОРІЇ МУЗИКОЗНАВСТВА.....	8
1.1. Музичний імпресіонізм як мистецький стиль та його особливості у фортепіанній музиці.....	8
1.2. Характеристика фортепіанної музики К. Дебюссі та М.Равеля.....	19
1.3. Історія виконавської інтерпретації фортепіанної музики композиторів- імпресіоністів.....	38
Висновки до першого розділу.....	42
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ФОРТЕПІАННОЇ МУЗИКИ КОМПОЗИТОРІВ- ІМПРЕСІОНІСТІВ У ВИКОНАВСЬКОМУ ТА ПЕДАГОГІЧНОМУ АСПЕКТАХ.....	44
2.1. Особливості виконання фортепіанних творів К.Дебюссі.....	44
2.2. Особливості виконання фортепіанних творів М.Равеля.....	61
2.3 Основні напрями ознайомлення студентів кафедри музичного мистецтва Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка з фортепіанною творчістю композиторів-імпресіоністів	74
Висновки до другого розділу.....	79
ВИСНОВКИ.....	80
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	83
ДОДАТКИ.....	89

ВСТУП

Імпресіонізм є одним із найбільш цікавих явищ у історії мистецтва. Зародившись у французькому образотворчому мистецтві, цей феномен знайшов своє відображення у різних видах мистецтва та швидко розповсюдився у мистецтві всього світу. Зокрема великого поширення набув імпресіонізм у музичному мистецтві. Двома найяскравішими представниками музичного імпресіонізму стали французькі композитори Клод Дебюссі та Моріс Равель, яким вдалося втілити імпресіоністичні риси у своїй творчості, як інструментальній, так і симфонічній. Зокрема фортепіанна творчість французьких композиторів Клода Дебюссі та Моріса Равеля завжди посідала чільне місце у репертуарі піаністів-виконавців.

Про самих композиторів та їхню творчу спадщину написано чимало аналітичної літератури, спогадів, статей. Постаті композиторів-імпресіоністів та їхня творчість все більше і більше цікавить музикознавців та виконавців, оскільки їхній самобутній стиль є вершинним явищем у розвитку французької музики на межі XIX – XX століть. За роки, які пройшли із дня народження як Клода Дебюссі, так і Моріса Равеля, судження про них ще не є повністю сформованими та остаточними. Для більшості музикознавців, критиків та виконавців вони залишилися революціонерами, тобто композиторами, які боролися із законами, які на той час були визначеними тональними структурами. Їхня музика є імпресіоністичною, що мало б зробити із них яскравих представників творчої революції даної епохи становлення французького музичного мистецтва, та культурного життя країни загалом.

Фортепіанна спадщина композиторів-імпресіоністів завжди привертала до себе увагу музикознавців та піаністів-виконавців. Із дослідженнями його музики ми можемо ознайомитися у працях Ф. Лесюра, А.Алексєєва, Е.Ансерме, Л.Гаккеля [22]. Праці цих музикознавців розглядають творчість

імпресіоністів із точки зору художнього змісту, тематизму, музичної мови, зв'язку творчості композитора із його життєписом. Праця С.Яроціньського [70], до прикладу, піднімає питання зв'язку музики Дебюсі із імпресіонізмом та символізмом, аналіз процесу розвитку ідейно-естетичних поглядів композитора. Ця праця відрізняється детальним аналізом символічного значення образів фортепіанних творів К.Дебюсі. Крім музикознавчого аналізу автор звертає увагу на складність та протиріччя епохи, у якій жив та творив композитор.

Проте автори вищезгаданих досліджень не ставили перед собою завдання зупинитись на проблемах виконання фортепіанних творів композиторів-імпресіоністів із огляду на особливості їхньої музичної мови та драматургії. Із огляду на це впливає **актуальність дослідження**, яка полягає у дослідженні особливостей письма композиторів, аналізу фортепіанних творів Дебюссі та Равеля, які не лише широко виконуються на естраді, а й входять до педагогічного репертуару музичних училищ та вищих навчальних закладів, метою яких є підготовка майбутніх фахівців із музичного мистецтва, музикознавців та інструменталістів. Також суттєвим є те, що у представленому дослідженні можна висвітлити деякі важливі моменти виконання музики імпресіоністів із позиції сучасного погляду на виконавське мистецтво, а також спираючись на власний виконавський та педагогічний досвід.

Стан дослідження проблеми виконавсько-педагогічних аспектів фортепіанної творчості композиторів-імпресіоністів прослідковується через висвітлення у науково-методичній літературі особливостей виконання даної музики із точки зору стилю, звукопису та образного змісту музики. Варто зауважити, що фортепіанна творчість К.Дебюссі є дослідженою у набагато більш значній мірі, аніж творчість М.Равеля. У обраних нами джерелах, у яких досліджено творчість М.Равеля автори звертали більшу увагу на його симфонічну творчість, або ж на новаторські риси із огляду на розвиток

музичного мистецтва у конкретну епоху. Такими є дослідження багатьох зарубіжних музикознавців. Проте що стосується творчості К.Дебюссі, музикознавцями було досліджено проблеми виконавської інтерпретації його фортепіанних творів.

Соціальна і педагогічна значущість проблеми, актуальність та недостатня розробленість її в науковій літературі зумовили вибір теми нашого дослідження: «Виконавсько-педагогічні аспекти фортепіанної музики композиторів-імпресіоністів».

Проблема дослідження виконавсько-педагогічних аспектів фортепіанної музики композиторів-імпресіоністів полягає у тому, що науковці, які досліджували це питання не ставили перед собою мету висвітлити виконавські проблеми не лише із позиції проблем виконавства, а й із проблем педагогічного підходу, себто проблем, які можуть виникнути при роботі над цією музикою у класі фортепіано. Тому методологія нашого дослідження повинна бути побудована на міждисциплінарному підході, а саме синтезі методів різноманітних наук таких як історія музичного мистецтва, музична психологія, історія виконавської інтерпретації, педагогіка.

Метою дослідження є висвітлення проблем, пов'язаних із виконавською інтерпретацією, втіленням образно-емоційної сфери музики композиторів-імпресіоністів при її виконанні здійснене на підставі характерних особливостей звукопису фортепіанної творчості Клода Дебюссі та Моріса Равеля.

У роботі над даним магістерським дослідженням ми ставили перед собою наступні **завдання**:

- узагальнити теоретичні відомості щодо композиторської діяльності Клода Дебюссі та Моріса Равеля;
- окреслити основні риси фортепіанної творчості композиторів-імпресіоністів;

- проаналізувати особливості музичної мови фортепіанних творів даних композиторів;
- проаналізувати композицію та драматургію вибраних творів.
- представити аналіз творів К.Дебюссі та М.Равеля із точки зору особливостей стилю, музичної мови, драматургії, жанру.
- окреслити проблеми, які можуть виникнути у педагога-інструменталіста при роботі над даною музикою.

Об'єктом дослідження є музика композиторів-імпресіоністів у її виконавсько-педагогічних аспектах.

Предметом дослідження є фортепіанна творчість композиторів-імпресіоністів.

Методами дослідження у даній магістерській роботі виступили інтегративний метод, а саме розгляд фортепіанної музики композиторів-імпресіоністів із позиції не лише виконавської інтерпретації, але й із методики та педагогіки викладання гри на фортепіано, історії світової музичної культури; описовий метод, який дозволив нам окреслити особливості фортепіанної музики композиторів-імпресіоністів на матеріалі вибраних фортепіанних творів.

Теоретична значущість дослідження полягає в розкритті стильових особливостей фортепіанної музики композиторів-імпресіоністів у сучасній теорії музикознавства та характеристиці фортепіанної музики Клода Дебюссі і Моріса Равеля, а також історія виконавської інтерпретації фортепіанної музики композиторів-імпресіоністів.

Практична значущість дослідження полягає в особливостях виконання фортепіанних творів Клода Дебюссі та Моріса Равеля та основні напрямки ознайомлення студентів кафедри музичного мистецтва Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка з фортепіанною творчістю композиторів-імпресіоністів.

Магістерське дослідження може бути використана при роботі у вищому навчальному закладі у класах зі спеціальності, музично-теоретичних та історико-теоретичних дисциплін. Матеріали може бути використано при розробленні навчальних посібників, конспектів лекцій з методики викладання гри на фортепіано у вищій школі. У цьому полягає **практичне значення** даного дослідження.

Апробація. Основні положення дослідження були представлені на засіданнях кафедри музичного мистецтва, на звітній науковій конференції студентів і магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка за 2018-2019 навчальний рік в статті «особливості виконання фортепіанної музики композиторів-імпресіоністів» та на другій регіональній науково-практичній конференції «Тадей Ганіцький і Поділля» в статті «Музика композиторів-імпресіоністів в репертуарі учнів української мистецької школи ХХІ століття».

Структура та обсяг дослідження. Робота складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

ВИСНОВКИ

В процесі здійснення детального огляду психолого-педагогічних та музикознавчих джерел нами окреслено тему актуалізації виконавсько-педагогічних аспектів фортепіанної музики композиторів-імпресіоністів, що дає підстави зробити наступні висновки:

1. Музичний імпресіонізм залишається одним із найцікавіших явищ світової музичної культури, дослідження котрого, у той самий час, є сповненими безліччю протиріч та різноманітних думок щодо його стильового вираження саме у музичному мистецтві.

2. Співставлення музичного імпресіонізму разом із цим стильовим феноменом у інших видах мистецтва дозволило нам усвідомити, що імпресіонізм у музиці, безсумнівно, був сформований під впливом імпресіонізму у образотворчому мистецтві та літературі, проте згодом він вже міг самостійно розвиватися завдяки композиторам-імпресіоністам, які знаходили у своїй композиторській творчості щоразу нові і нові виразові засоби. Основною темою творчості композиторів-імпресіоністів є тема природи, змальовування пейзажів та природніх стихій засобами виразності, які надавало їм фортепіано.

3. Нами узагальнено теоретичні відомості щодо композиторської діяльності Клода Дебюссі та Моріса Равеля і окреслено основні риси фортепіанної творчості композиторів-імпресіоністів. Від найперших творів для фортепіано і до останніх композитори пройшли величезний шлях еволюції. Найбільш повне уявлення про те, як оновлювався стиль імпресіонізму у музичному мистецтві дає саме фортепіанна творчість композиторів, до якої вони зверталися протягом всього свого творчого життя. Якщо говорити про твори, написані у ХХ столітті, то тут особливо помітне новаторство у сфері гармонічного стилю. Але гармонія – тільки один із засобів у колі інших, як наприклад щільність фактури, динаміка, артикуляція, використання педалі. Все це створює ілюзію простору. Не менш важливими є

нововведення і у ритмічну сферу та організацію форми. Особливої уваги заслуговують нововведення пов'язані із тембром роялю. З одного боку композитори-імпресіоністи підкреслюють клавішну природу фортепіано, з іншого ж боку вони дуже тонко тембрують рояль, змушують звучати окремі мотиви різними оркестровими тембрами.

4. При написанні магістерського дослідження нами було проаналізовано особливості музичної мови фортепіанних творів композиторів Клода Дебюссі та Моріса Равеля, а також композицію та драматургію даних творів. К. Дебюссі та М. Равель змогли створити нове тільки завдяки свободі, з якою вони використовували тональні та ритмічні структури, і очевидним є те, що ця свобода була творчо ефективною. Імпресіоністи змогли відкрити нову еру у фортепіанному мистецтві – вільній творчості більше не доводилося придумувати нові закономірності ладових структур і нові закони формотворення. Це мистецтво могло виявити себе лише у стилі імпресіонізму, і сфера цього стилю відкрила перед музикою безмежні перспективи. Особливості стилю імпресіонізму надихають піаністів-виконавців на пошуки індивідуальних засобів вираження нотного тексту, які були б нероздільно пов'язані із художнім задумом композитора, із відчуттям цієї музики інтерпретаторами, із розумінням. Фортепіанна музика композиторів-імпресіоністів представлена у виконанні багатьох видатних піаністів, а саме К.Аррау, А.Б.Мікеланджелі, В.Гізекінга, Р.Казадезюса, А.Корто, М.Плетньова, С.Ріхтера, К.Цімермана, та багатьох інших.

5. Нами представлено аналіз творів Клода Дебюссі та Моріса Равеля із точки зору особливостей стилю, музичної мови, драматургії, тембру. вплив французьких композиторів-імпресіоністів на світову музичну культуру є надзвичайно великим. Ця музика вивчалася, та продовжує вивчатися у багатьох напрямках. У сучасному зарубіжному музикознавстві на перше місце висунулися дослідження, які інтерпретують естетичну сферу, а також теоретичні дослідження, пов'язані із актуалізацією тієї чи іншої сторони

творчості композиторів, адже для таких композиторів як Дебюссі та Равель, які працювали у величезному діапазоні жанрів – оркестрової, фортепіанної музики, опери, камерно-вокальної мініатюри – і які в кожному жанрі залишили слід яскравої стилістичної своєрідності, проблема дослідження творчості є надзвичайно важливою.

6. Фортепіанні твори Клода Дебюссі та Моріса Равеля, які були написаними вже у зрілому віці, представляються як унікальна можливість для піаніста-виконавця досягнути новий стиль письма, який поклав кінець трьом століттям функційної гармонії. Без сумніву, ці твори допомагають піаністові розвинути різні аспекти виконавства, такі як звуковидобування, техніку, різноманітність туше, виконання складних ритмів та мелодій, а також використання всієї палітри засобів педалізації. Використовуючи усі можливості фортепіано, музика композиторів-імпресіоністів допомагає піаністам винаходити нові барви та тембри фортепіано. Більше того, різноманітність технічних труднощів дозволяє поєднати роботу над технікою одночасно із виразовими засобами виконавства.

7. Комплексне дослідження виконавсько-педагогічних аспектів фортепіанної музики композиторів-імпресіоністів дозволило нам дослідити музичний імпресіонізм саме на матеріалі фортепіанної музики та розглянути його особливості не лише із точки зору стилю, а й певних виконавських проблем. Також ми окреслили проблеми, які можуть виникнути при роботі над музикою композиторів-імпресіоністів у класі фортепіано у вищому закладі освіти. Тому методологія нашого дослідження повинна бути побудована на міждисциплінарному підході, а саме синтезі методів різноманітних наук таких як історія музичного мистецтва, музична психологія, історія виконавської інтерпретації, педагогіка.

8. Отже, фортепіанна музика композиторів-імпресіоністів є неодмінною складовою частиною концертного та педагогічного репертуару,

яка допомагає молодим піаністам відкрити в собі нові сторони своєї виконавської діяльності.

Наукове дослідження не претендує на повне та остаточне висвітлення нами питань оскільки тема є надто широкою та глибокою, що стане умовою для подальшого розроблення цієї теми іншими дослідниками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеев А. Д. История фортепианного искусства: Учебник. Части 1 и 2. 2-е изд., доп. М., 1988. 387 с.
2. Алексеев А. Д. Французская фортепианная музыка конца XIX — начала XX века. М.: Изд-во АН СССР, 1961. 356 с.
3. Альшванг А. А. Клод Дебюсси. Жизнь и деятельность. Мировоззрение. Творчество М. : Музгиз, 1935. 96 с.
4. Альшванг А. Произведения Дебюсси и Равеля. М.: Музгиз, 1963. 176 с.
5. Альшванг А. Французский музыкальный импрессионизм. М.: Музыкальный университет, 1945. 31 с.
6. Ансерме Э. Беседы о музыке. Л.: Музыка, 1976. 112 с.

7. Ансерме Э. Статьи о музыке и воспоминания. М.: Советский композитор, 1986. 223 с.
8. Асафьев Б. Музыкальная форма как процесс. Л.: Музыка, 1971. 376 с.
9. Асафьев Б. В. О симфонической и камерной музыке: Пояснения и приложения к программам симфонических и камерных концертов. Л., 1981. 257 с.
10. Асафьев Б. Французская музыка и её современные представители Зарубежная музыка XX века. М.: Музыка, 1975. 188 с.
11. Арановский, М. Г. Музыкальный текст. Структура и свойства М.: Композитор, 1998. 319 с.
12. Андреев Л. Г. Импрессионизм. Видеть. Чувствовать. Выражать М.: Гелеос, 2005. 320 с.
13. Асафьев, Б. В. Музыкальная форма как процесс Л.: Музыка, 1971. 230 с.
14. Баренбойм, Л.А. Путь к музицированию Сов. композитор, 1973. 270 с.
15. Быков В. Новаторские черты фортепианного творчества Дебюсси. Дебюсси и музыка XX века. Л.: Музыка, 1983. С.137-172.
16. Бобровский, В. П. Тематизм как фактор музыкального мышления : очерки. В 2 вып. Вып. 2 ; отв. ред. Е. Н. Чигарева. М. : КомКнига, 2008. 304 с.
17. Бобровский, В. П. Функциональные основы музыкальной формы: исследование М.: Музыка, 1977. 332 с.
18. Бонфельд М.Ш. Введение в музыкознание: Учеб. пособие М.: Владос, 2001. 224 с.
19. Брянцева В. Н. Французский клавесинизм. СПб: Дмитрий Буланин, 2000. 74 с.
20. Высоцкая, М. Музыка XX века: от авангарда к постмодерну: Учебное пособие. 2-е изд. М.: Московская консерватория, 2014. 305 с.

21. Гаккель Л. XX век: пятьдесят лет фортепианной музыки
Фортепианная музыка XX века: Очерки. Л., 1976. С. 10.
22. Гаккель Л. Клод Дебюсси. Фортепианное искусство XX века. Л. М.:
Сов.композитор, 1976. С. 26-56.
23. Ганслик, Э. О музыкально прекрасном. Опыт переосмысления
музыкальной эстетики М.: Либроком, 2012. 232 с.
24. Гинзбург, Л. С. О работе над музыкальным произведением. М.:
Москва, 1961. 187 с.
25. Глядешкина З. И. О гармонии Дебюсси (к проблеме
функциональности): Дисс. канд. иск. М.: ГМПИ им. Гнесиных, 1970.
208 с.
26. Дебюсси и музыка XX века : сб. ст. Л. : Музыка, 1983. 247 с.
27. Дебюсси К. Избранные письма Сост., перевод, вст. статья и
комментарии А. С. Розанова. М., 1986. 48 с.
28. Дебюсси К. Статьи, рецензии, беседы Пер. с франц. М. Л., 1964. 231 с.
29. Денисов Э. О некоторых особенностях композиционной техники
Клода Дебюсси Вопросы музыкальной формы. Вып. 3: Сб. статей Ред.
сост. В. В. Протопопов. М., 1977. 276 с.
30. Денисенко І.Є. Фактура як засіб реалізації програмного змісту у
фортепіанній музиці (на прикладі циклів К. Дебюссі та М. Равеля)
[Текст] : автореф. дис. ... канд. мистецтвознав. : 17.00.03 ; Харк. держ.
ун-т мистецтв ім. І. П. Котляревського. Х., 2010. 16 с.
31. Друскин М. Клавирная музыка Испании, Англии, Нидерландов,
Франции, Италии, Германии XVI XVIII веков. Л., 1960. 245 с.
32. Друскин М. О западно-европейской музыке XX века. М.: Советский
композитор, 1973. 352 с.
33. Егорова Б. Дебюсси и его окружение Искусство XX века: уходящая
эпоха?: Сб. статей. Том I. Нижегородская гос. консерватория им. М. И.
Глинки. Н. Новгород, 1997. 222 с.

34. Зенкин К. В. Фортепианная миниатюра и пути музыкального романтизма. М., 1997. 152 с.
35. Зенкин К. В. Фортепианная миниатюра Шопена. М., 1995. 179 с.
36. История зарубежной музыки, XX век. Вып. 5. М.: Музыка, 1988. 445 с.
37. История зарубежной музыки. XX век. М.: Музыка, 2005. 574 с.
38. Ипекчиянц К. М. Некоторые особенности тематизма и формы фортепианных прелюдий Дебюсси: Дипломная работа. ЛОЛГК, 1973. 107 с.
39. Корто А. О фортепианном искусстве: Статьи, материалы, документы. М., 1965. 165 с.
40. Казальс П. Об интерпретации Советская музыка, 1951. № 1. 90 с.
41. Кашкадамова Н. Виконавська інтерпретація у фортепіанному мистецтві XX сторіччя: Підручник Львів: КІНПАТРИ ЛТД, 2014. 344 с.
42. Кокорева Л. М. Дебюсси и символизм Слово и музыка: Научные труды Московской Гос. Консерватории им. П. И. Чайковского. М., 2002. 234 с.
43. Кокорева Л. Клод Деюсси М.: Музыка, 2010. 497 с.
44. Кокорева Л. Клод Дебюсси. От оперы «Пеллеас и Мелизанда» к Прелюдиям. К вопросу о музыкальном символизме Очерки по истории зарубежной музыки. Вып. 2., М.: Московская консерватория, 2008. С. 5135.
45. Кокорева Л. Язык символизма поэтический и музыкальный. (От «Пеллеаса» к «Воццеку») Музыкальная академия, 2002. №4.1. С. 143-151.
46. Кремлев Ю. Клод Дебюсси. М., 1965. 213 с.
47. Кушнірук О.П. Риси імпресіонізму в українській музиці (джерела, прояви, тенденції розвитку) [Текст] : дис... канд. мистецтвознав.:

- 17.00.03 ; НАН України, Ін-т мистецтвознав., фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. К., 1995. 208 с.
48. Кушнірук О.П. Риси імпресіонізму в українській музиці (джерела, прояви, тенденції розвитку) [Текст] : автореф. дис... канд. мистецтвознавства: 17.00.03; Національна музична академія України ім. П.І.Чайковського. К., 1996. 19 с.
49. Лаул Р. Принципы формообразования в симфонических произведениях Дебюсси Дебюсси и музыка XX века: Сб. статей. Л., 1983. С. 39-63.
50. Левик Б. Клод Дебюсси. Музыкальная литература зарубежных стран. М.: Музыка, 1980. С. 292-330.
51. Лонг М. За роялем с Клодом Дебюсси Исполнительское искусство зарубежных стран. Вып. 9. М.: Музыка, 1981. С. 38–74.
52. Мазель, Л. Вопросы анализа музыки. Опыт сближения теоретического музыкознания и эстетики М.: Сов. композитор, 1978. 352 с.
53. Мартынов И. Клод Дебюсси. М.:Музыка, 1964. 280 с.
54. Мартынов И. М.Равель. М.: Музыка, 1979. 310 с.
55. Морис Равель в зеркале своих писем М.:Музыка, 1988. 248 с.
56. Нестьев И. Импрессионизм. [ел. ресурс]. Режим доступу: <http://www.belcanto.ru/impressionism.html>
57. Печерский П. О фортепианной музыке Дебюсси. Дебюсси и музыка XX века. Л.:Музыка, 1983. С.91-136.
58. Рети Р. Тональность в современной музыке Пер. с англ. Г. Орлова. М., 1968. 211 с.
59. Ручьевская Е. А. Функции музыкальной темы. Л., 1977. 321 с.
60. Ручьевская Е. А., Кузьмина Н. И. Цикл как жанр и форма Форма и стиль: Сборник научных трудов. Часть 2-я. Л.: Изд. ЛОЛГК, 1990. 274 с.

61. Смирнов В. Клод-Ашиль Дебюсси: Краткий очерк жизни и творчества. Изд. 2-е, доп. Л., 1973. 215 с.
62. Смирнов В. Морис Равель и его творчество. Л., 1981. 169 с.
63. Соколова О. Методи розвитку музичного мислення студентів музично-педагогічних факультетів у процесі роботи над фортепіанними творами Наукові записки. Серія: Педагогіка. 2007. № 10.
64. Филенко Г. Французская музыка первой половины XX века: Очерки. Л.: Музыка, 1983. 231 с.
65. Фришман Д. Программность и музыкальная форма в фортепианных прелюдиях Дебюсси Музыка и современность. Вып. 7: Сб. статей. М., 1971. 307 с.
66. Цытович В. Фонизм оркестровой вертикали Дебюсси, Дебюсси и музыка XX века: Сб. статей. Л., 1983. С. 64-90.
67. Холопов Ю. Н. Очерки современной гармонии: Исследование. М., 1974. 333 с.
68. Холопова, В. Музыка как вид искусства М.: Московская консерватория, 1994. 260 с.
69. Цыпин Г.М. Морис Равель [Текст] Г. Цыпин. М. : Музгиз, 1959. 133 с.
70. Яроцинский С. Дебюсси, импрессионизм и символизм. Krakow: Polskiewydawnictwomuzyczne, 1976. 232 с.